

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ, ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ

У статті визначено чотири етапи формування сучасного українсько-російського державного кордону, які характеризувалися змінами адміністративно-територіального устрою північного та південно-східного українського кордону. Формування державного кордону на сході України було досить тривалим, складним та неоднозначним процесом, в якому значну роль відігравали суб'єктивні чинники. Захист державного кордону ми розглядаємо як складову системи національної безпеки України, яка включає також прикордонну безпеку. У статті розкриті етногеографічні та геополітичні аспекти становлення східного кордону. Поряд із реалізацією державного проекту «Стіна» нами пропонується низка важливих заходів з метою зміцнення і надійного захисту українсько-російського державного кордону від незаконного перетину російськими терористами і військовими формуваннями.

Ключові слова: делімітація, демаркація, акваторія, модернізація, кордон.

Анатолій Доценко. УКРАИНСКО-РОССИЙСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГРАНИЦА: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ, ОХРАНЫ И ЗАЩИТЫ. В статье определены четыре этапа формирования современного российско-украинской государственной границы, которые характеризовались изменениями административно-территориального устройства северного и юго-восточного украинской границы. Формирование государственной границы на востоке Украины было достаточно длительным, сложным и неоднозначным процессом, в котором значительную роль играли субъективные факторы. Защита государственной границы мы рассматриваем как составляющую системы национальной безопасности Украины, которая включает также пограничную безопасность. В статье раскрыты этногеографические и геополитические аспекты становления восточной границы. Наряду с реализацией национального проекта «Стена» нами предлагается ряд важных мероприятий с целью укрепления и надежной защиты российско-украинской государственной границы от незаконного пересечения российскими террористами и военными формированиями.

Ключевые слова: делимитация, демаркация, акватория, модернизация, граница.

Anatoliy Dotsenko. UKRAINIAN-RUSSIAN STATE BORDER: PROBLEMS OF FORMATION, PROTECTION AND SECURITY. The paper identified four stages in the formation of modern Ukrainian-Russian border, and marked changes in administrative-territorial structure of the northern and south-eastern Ukrainian border. Formation of the state border in eastern Ukraine was quite lengthy, difficult and complex process in which the significant role played by subjective factors. Border security is considered as part of the national security of Ukraine, which also includes border security. The article deals with ethnic and geographic and geopolitical aspects of the formation of the eastern border. Along with the realization of the state of the "The Wall" we offer a number of important steps to strengthen and secure the protection of Ukrainian-Russian border to illegally cross the Russian terrorists and military units.

Key words: delimitation, demarcation, water area, modernization, border.

Постановка проблеми. Серед проблем державотворення України як молодій незалежній державі однією з актуальних є проблема становлення, охорони та захисту державного кордону. Державний кордон призначений для розмежування територій суміжних суверенних держав. Формування державного кордону – це тривалий історико-правовий процес, який не завершився дотепер, тому що він недостатньо враховує етнічні межі соціального розселення українців на західній, північній та східній ділянках українського кордону. Гострі проблеми пов'язані із східним українсько-російським кордоном. Незважаючи на досягнуті домовленості та підписання у 2003 році угоди між президентами України та Російської Федерації про делімітацію наземної ділянки українсько-російського кордону, протягом 2004-2014 рр. він часто порушувався. Цей кордон не виконував свою головну бар'єрну функцію. У 2014 році виникла інша більш гостра проблема захисту східного кордону від незаконного перетину російськими терористами та військовими бандформуваннями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Політико-географічні дослідження державного кордону України досить глибоко і комплексно здійснив Мирослав Дністрянський. Поглибивши теоретико-методологічні аспекти вивчення державного кордону, автор у декількох монографіях приділив значну

увагу історико-географічному аналізу формування державного кордону України, у тому числі й українсько-російського [3,4,5,6]. Важливо відзначити підручники з політичної географії та геополітики Андрія Гольцова [2], а також київських географів на чолі з Борисом Яценком [8], в яких розглянуті теоретичні питання становлення державних кордонів та приклад їх розмежування у різних країнах світу.

Слід зазначити також розробку історико-етнологічних аспектів формування державного кордону України українським вченим-істориком Володимиром Сергійчуком [9] та канадськими істориками Василем Баечком, Оксаною Ганжою та Борисом Захарчуком [1]. Як бачимо, географи мало уваги приділяли дослідженню сучасних проблем функціонування державного кордону України.

Мета статті – виявлення тенденцій та етапів формування українсько-російського державного кордону, сучасних проблем його функціонування, охорони та захисту, окреслення ефективних шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Згідно статті 1 закону «Про державний кордон України», прийнятому у 1991 році Верховною Радою України, «Державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору» [8].

Захист державного кордону є невід'ємною складовою загальнодержавної системи національної

безпеки України, яка включає геополітичну, економічну, екологічну, інформаційну та прикордонну безпеку. Прикордонна безпека і визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства та особи у прикордонній сфері.

Останніми роками значно посилювалися загрози прикордонній безпеці східної частини України через:

- проникнення через державний кордон диверсантів та терористів;
- незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону з Російською Федерацією;
- приховані територіальні претензії Росії на південно-східну частину України.

Кожна держава для свого функціонування повинна мати власну територію. «Територія держави – це визначена на основі норм міжнародного права частина простору Землі (суходіл, внутрішні води, повітряний простір), яка перебуває під виключним суверенітетом держави»[9]. Ця територія окреслюється державним кордоном, який виконує три головних функції: бар'єрну, контактну та фільтруючу. В залежності від геополітичної ситуації кордон виконує одну з цих функцій. Українсько-російський кордон виконував контактну функцію. Зараз він мусить виконувати бар'єрну функцію. При встановленні державного кордону в національній державі, якою є Україна, необхідно враховувати межі етнічних земель. Суцільна територія розселення українців, як корінної державотворчої (автохтонної) нації значно більша від державної території.

При формуванні державного кордону України частково дотримувалися меж розселення українців, зокрема на східному, північному та західному кордонах.

Державний кордон України як незалежної держави сформувався протягом тривалого історичного періоду. Причому формування східного кордону України принципово відрізнялося від західного, а північного від південного. Розглянемо історію формування східного кордону України з Російською Федерацією.

Етапи формування українсько-російського державного кордону. Складний і тривалий процес формування українсько-російського державного кордону ми поділяємо на чотири етапи.

Перший етап припадає на середину XVII-XVIII ст., коли в результаті національно визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького утворилася Українська козацька держава, яка після Переяславської ради 1654 р. стала автономним державним утворенням Гетьманщиною у складі Московського царства. В адміністративному та військовому відношеннях Гетьманщина поділялася на 10 полків, з них один Стародубський розташований на крайній півночі розселення українців. У 1781 році Гетьманщина ліквідована і скасовано полковий устрій. На її території утворені Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва, які у 1796 році замінені на Чернігівську та Полтавську губернії. Прикордонні українські землі Стародубщина, Сіверщина та Посейм'я належали до Чернігівської

губернії. Лінія кордону Стародуб-Глухів-Суджа.

На південний схід від Гетьманщини існувало інше автономне утворення Слобожанщина, заселена у XVII ст. козаками та селянами-вихідцями із Правобережної України та Гетьманщини. Територія Слобожанщини простягалася до Курська та Вороніжа на півночі, вододілу між Донцем та Доном – на сході та землями донських козаків – на півдні. Для захисту Московської держави від постійних нападів кримських татар у Слобожанщині було утворено п'ять козацьких полків: Сумський, Охтирський, Ізюмський, Харківський та Острогозький. Останній, розташований у верхів'ях Дону, пізніше відійшов до Воронежської губернії. У 1765 році російська влада ліквідувала автономію Слобожанщини і скасувала полкову систему устрою. У 1824 році на її території утворено Слобідсько-Українську губернію, перейменовану пізніше на Харківську. Північні межі її включали міста Білгород та Острогожськ, а східні – Богучар та Міллерово, які пізніше відійшли до Росії.

Другий етап. Формування східного державного кордону України припадає на початок XX століття і пов'язаний із утворенням українських держав – Української Народної Республіки, Гетьманату та Директорії. Згідно першого універсалу Центральної Ради від 23 червня 1917 року, проголошено автономний статус України у межах п'яти губерній, з них із Чернігівської виключено чотири повіти і передано Росії (Стародубський, Суразький, Мглинський та Новозибківський). Після проголошення третім універсалом від 19 листопада 1917 року держави Української Народної Республіки, яка мала б бути у федерації з Росією, Центральна Рада здійснила значну роботу по розширенню території нової держави, у тому числі за рахунок частини Курщини та Воронежчини, де проживали переважно українці. Це питання мало вирішитися на виборах 27 грудня, але через агресію більшовицької Росії вибори не відбулися. Конституцією УНР, прийнятою Центральною Радою 29 квітня 1918 року, встановлювався новий адміністративно-територіальний поділ держави на 30 земель, з них на східному прикордонні Сіверщина, Чернігівщина, Посейм'я, Слобожанщина та Подоння. Однак ця схема не була реалізована через державний переворот та проголошення нової держави Гетьманату. Для організації нормального процесу державного будівництва необхідно було провести територіальне розмежування України та Росії. Гетьманський уряд домагався перегляду державного кордону, керуючись принципом врахування етнічних меж розселення українців. Завдяки дипломатичним зусиллям вдалося прилучити до Української держави шість українських повітів Курщини (Суджанський, Гайворонський, Білгородський та Корочанський – до Харківської губернії, Путивльський та Рильський повіти – до Чернігівської губернії), а також Валуйський повіт Воронежської губернії – до Харківської губернії. Позитивно було розв'язано й територіальний спір з Областю Війська Донського, від якої Україні мало бути передане місто Маріуполь. В результаті цього північно-східних кордон Української держави мав би переміститися трохи вглиб Росії. Однак ці

домовленості не були реалізовані через антигетьманський переворот у грудні 1918 році та прихід до влади Директорії. Вона відновила всі закони УНР, у тому числі й закон про новий адміністративно-територіальний устрій, але через війну він не був впроваджений в життя.

Третій етап. Формування східного кордону України припадає на 20-80ті роки ХХ ст. коли Україна, втративши свою державність, перебувала у складі тоталітарної держави Радянського Союзу у статусі союзної республіки з обмеженими правами. Лише західний кордон України був державним, тому що він був державним кордоном Радянського Союзу. Щодо адміністративного кордону між Українською та Російською республіками, то він періодично уточнювався. Так, у 1924 р. рішення ЦК ВКП(б) Путівльський повіт Курської губернії Росії, в якому більшу частину населення становили українці, було передано до Чернігівської губернії України. У 1925 р., згідно ухвали Президії ЦВК СРСР, Шахтинський та Таганрозький округи Донецької губернії були передані до Росії, хоча більшість їх мешканців становили українці. Це рішення аргументувалося економічними причинами, а саме необхідністю розширити вихід Росії до Азовського моря.

У 1932 році в Україні скасовано губернії і запроваджено обласний поділ території. На російському прикордонні утворено п'ять областей: Чернігівську, Сумську, Харківську, Луганську та Донецьку, – адміністративні кордони, яких з Росією в основному збіглися з кордонами відповідних губерній.

У післявоєнний період кордон України з Росією зазнав змін, але не східний, а південний. Верховна Рада СРСР 26 квітня 1954 року прийняла закон «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу України». Це рішення було обґрунтоване «спільністю економіки, територіальною близькістю, міцними господарськими та культурними зв'язками між Кримською областю та Українською РСР». Однак у цьому законі не було визначено головне. Кримська область через величезні руйнування під час війни, посухи, депортацію кримських татар перебувала у стані глибокої економічної та соціальної кризи. Російська влада була неспроможною вивести Крим з цієї кризи. Після входження Криму до складу України кордон між Україною та Росією перемістився з Північного Приазов'я на кватерію Азовського моря та Керченську протоку. Державний морський кордон СРСР пройшов по Південнокримському узбережжю Чорного моря.

Четвертий етап становлення українсько-російського державного кордону охоплює період з часу проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року й дотепер. Україну як незалежну державу визнало 173 країни світу із 190 країн – членів ООН. У 1996 р. була прийнята Конституція України, у статті 2-й якої законодавчо закріплене положення про «цілісність і недоторканість території України у межах існуючого державного кордону». Серед багатьох проблем українського державотворення актуальною є проблема упорядкування державного кордону. Деякі проблеми були вирішені у Законі «Про

державний кордон України», прийнятому у листопаді 1991 р. Верховною Владою України. Українська влада приділяє значну увагу зміцненню державного кордону України, свідченням чого є указ Президента України від 16 грудня 1993 р. «Про комплексну програму з розбудови державного кордону». Проте через недостатнє фінансування з Держбюджету ця програма не була виконана.

На сучасному етапі утвердження державного кордону України вирішені спірні питання щодо українського-білоруського кордону, проведена його делімітація та демаркація. У 2009 році розв'язано прикордонний конфлікт між Україною та Румунією щодо розмежування шельфу поблизу острова Зміїний.

Що стосується найдовшого державного кордону між Україною та Російською Федерацією (1995 км.) то існує низка проблем. Пропозиції по їх вирішенню були напрацьовані спеціальною міждержавною комісією, але Державна дума Росії так і не захотіла розглянути їх. Більш того у жовтні 2003 року російська влада спробувала насипати дамбу у Керченській протоці, захопити український острів Тузлу та змінити українсько-російський кордон у протоці. Ця авантюра Росії не вдалася.

Щодо морського кордону в Азовському морі українська сторона на засіданні зазначеної комісії пропонувала провести його по акваторії Азовського моря, але російська сторона відмовилася. Тепер зрозуміло чому, Росія вже тоді мріяла захопити Крим. Зараз кордон України в Азовському морі проходить по зовнішній межі територіальних вод, ширина яких, згідно міжнародних угод, становить 12 морських миль. В Криму державний кордон України з Росією проходить по середині коси Арабатська стрілка, півострову Чонгар, озеру Сиваш та Перекопському перешийку.

Проблеми охорони та захисту східного державного кордону. Східний українсько-російський державний кордон на суходолі проходить з півночі на південь від с. Липівка, Щорського району, Чернігівської області до с. Холодне, Новоазовського району, Донецької області.

У п'яти прикордонних українських областях існують деякі спірні питання щодо українсько-російського кордону, які не вирішуються російською стороною. Більш того Росія відмовилася від раніш досягнутих міждержавною комісією домовленостей, а угоду про затвердження делімітації державного кордону часто порушувала. Причина цього у територіальних претензіях Росії на східні області України, зокрема Донецьку та Луганську.

Тепер вона пішла далі, безпосередньо підтримала сепаратистів і терористів, які розв'язали неоголошену війну за відокремлення Донбасу від України та приєднання його до Росії. Через державний кордон Росія постачала бойовикам військову техніку, боеприпаси, амуніцію, найманців, порушуючи міжнародні угоди та договір «Про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» (1997р.), в якому договірні сторони зобов'язалися «поважати територіальну цілісність та недоторканість існуючих між держава-

ми кордонів».

Істотна зміна його геополітичного положення України, коли у 2014 році Російська Федерація замість сусідньої дружньої країни перетворилася на країну – ворога, агресора, вимагають принципової зміни функції східного державного кордону. Замість відкритого кордону, що виконував контактні функції, Україна має закрити державний кордон, щоб він виконував бар'єрні функції і не допускав незаконний перетин його з боку Росії воєнізованими формуваннями, терористами та диверсантами. Для цього потрібно вирішити низку невідкладних проблем.

Перш за все необхідно увести візовий режим перетину державного українсько-російського кордону, щоб заборонити в'їзд в Україну з Росії стихійних мігрантів, терористів, диверсантів, бандитів та завезення військової техніки, озброєння, боєприпасів та наркотиків.

Потрібні істоті зміни чинної законодавчо-нормативної бази, перш за все базового закону «Про державний кордон України», прийнятого у 1991 році. Необхідно розробити комплексну державну програму розбудови державного кордону України на 2015-2020 рр., в якій передбачити реконструкцію та модернізацію державного кордону, починаючи з українсько-російського. Після вступу України до Європейського Союзу східний державний кордон її стане крайньою східною межею ЄС із Російською Федерацією. Тому модернізація східного кордону повинна відбуватися відповідно до вимог ЄС.

Проблему зміцнення східного державного кордону України слід вирішити із урахуванням світового досвіду.

Згадаймо неприступні кордони на початку ХХ століття між Францією та Німеччиною («Лінія Мажіно»), між Фінляндією та Радянським Союзом («Лінія Маннергейма»), що не стало перешкодою для ворогів, які обійшли їх.

Більш потужними інженерними спорудами стали Берлінська залізобетонна стіна та стіна між Ізраїлем та Сектором Газа. Українсько-російський кордон дуже довгий. Будівництво бетонної стіни потребуватиме дуже багато коштів та часу, а ефективність такого кордону мала (легко можна зруйнувати стіну, або зробити підкоп чи тунель).

Інший метод запропонували прикордонники Одеської та Чернігівської областей, які на невеликих ділянках кордону прорили широкий рів, щоб не допустити його незаконний перетин. Проте терористи та диверсанти, перекинувши через рів легкий місток, можуть перейти кордон.

Заслуговує на увагу проект голови Дніпропетровської облдержадміністрації Ігоря Коломойського вартістю близько 100 млн євро, який він передав у адміністрацію Президента. Автор запропонував вздовж українсько-російського державного кордону протягнути дві паралельні металеві

сітки з колючим дротом, під високою напругою та двома ровами. Надійність такого кордону більша, ніж бетонної стіни, але і сітку можна зруйнувати та перекинути через рів місток.

У вересні цього року прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк повідомив, що уряд затвердив проєкт «Стіна» або «Європейський вал», спрямований на закриття українсько-російського державного кордону. Проєктом передбачено будівництво залізобетонної стіни, прориття рову (шириною 4м і глибиною 3м) та створення земляного валу. У межах прикордонної смуги передбачено через кожні 1000м побудувати спостережні вежі, а на проблемних ділянках поряд із ровом буде протягнуто міцну металеву сітку із відеокамерами. Намічені також заходи по зміцненню морського кордону в Азовському морі. Реалізація проєкту на суходолі здійснюватиметься у два етапи: на першому – буде зміцнено кордон вздовж Чернігівської, Сумської, Харківської, північних районів Луганської областей та з Кримом, на другому – на проблемних ділянках Луганської та Донецької областей. Проєкт передбачено реалізувати за 3 роки (2015-2017рр.). Загальна вартість проєкту – 66 млн євро[2].

Новий кордон забезпечить захист українсько-російського кордону від незаконного його перетину нелегальними мігрантами та диверсантами, але не захистить від танків та бронетранспортерів, які перетинають кордон через незахищені пропускні пункти.

Проблеми надійної охорони та захисту державного кордону України повинні вирішуватися комплексно. Окрім технічних заходів необхідно здійснити військові, економічні, геополітичні, організаційні та адміністративні. Серед цих заходів ми пропонуємо значно збільшити Прикордонні війська України, озброїти їх сучасним високотехнологічним озброєнням, збільшити обсяг фінансування їх.

Верховна Рада України має прийняти нову концепцію національної безпеки України, в якій Російська Федерація визнається країною агресором щодо України, анулюється позаблоковий статус та закріплюється курс України на вступ до НАТО. Не менш важливе значення для забезпечення прикордонної безпеки сходу України матиме «закриття» східного кордону та введення візового режиму з Російською Федерацією.

Висновки. У зв'язку з військовою агресією Росії в Україні та незаконним перетином державного кордону військовими формуваннями Україна має здійснити кардинальні заходи для зміцнення і закриття українсько-російського кордону. Для цього необхідно прийняти комплексну державну програму модернізації українсько-російського державного кордону на 2015-2020рр., в якій запропонувати впровадження новітнього інженерно-технічного обладнання східного державного кордону України.

Список використаних джерел:

1. Boiechko V., Hanzha O., Zakharchuk B. *Kordony Ukrainy: istorychna retrospektyva ta suchasnyi stan.* – K.: Osnovy, 1994. – 168 s. [Босечко В., Ганжа О., Захарчук Б. *Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан.* – К.: Основи, 1994. – 168 с.].
2. Holovko O. *Mizh Ukrainoiu i Rosieiu vyroste «Stina» // Uriadovyi kurier, 2014 – 6 veresnia, № 163.* [Головко О. *Між Україною і Росією виросте «Стіна» // Урядовий кур'єр, 2014 – 6 вересня, № 163.*]
3. Holtsov A.G. *Geopolityka ta politychna geografiia.* – K.: CUL, 2012. – 416 s. [Гольцов А.Г. *Геополітика та політична географія.* – К.: ЦУЛ, 2012. – 416].
4. Dnistrianskyi M.S. *Kordony Ukrainy.* – Lviv: Vyd. Svit, 1992. – 144 s. [Дністрянський М.С. *Кордони України.* – Львів: Вид. Світ, 1992. – 144 с.].
5. Dnistrianskyi M.S. *Ukraina v polityko-geografichnomu vymiri.* – Lviv: Vyd. tsentr LNU, 2000. – 310 s. [Дністрянський М.С. *Україна в політико-географічному вимірі.* – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2000. – 310 с.].
6. Dnistrianskyi M.S. *Etnopolitychna geografiia Ukrainy: problemy terytorii, metodologii, praktyka.* – Lviv: Vyd. tsentr LNU, 2006. – 490 s. [Дністрянський М.С. *Етнополітична географія України: проблеми території, методологія, практика.* – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2006. – 490 с.].
7. Dnistrianskyi M. *Politychna geografiia ta geopolityka Ukrainy: Navchalnyi posibnyk.* – Ternopil: Bohdan, 2010. – 344 s. [Дністрянський М. *Політична географія та геополітика України: Навчальний посібник.* – Тернопіль: Богдан, 2010. – 344 с.].
8. *Zakon Ukrainy «Pro derzhavnyi kordon Ukrainy» // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* – K., 1992. – № 2. [Закон України «Про державний кордон України» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1992. – № 2].
9. *Politychna geografiia i geopolityka // B.P. Yatsenko, V.I. Stafiihchuk, Yu.S. Braichevskyi ta in.* – K.: Lybid, 2007. – 255 s. [Політична географія і геополітика. // Б.П. Яценко, В.І. Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.].
10. *Serhiichuk V. Etnichni mezhi i derzhavni kordony Ukrainy.* – K., 2008. – 560 s. [Сергійчук В. *Етнічні межі і державні кордони України.* – К., 2008. – 560 с.].

Summary**Anatoly Dotsenko. UKRAINIAN-RUSSIAN STATE BORDER: PROBLEMS OF FORMATION, PROTECTION AND SECURITY.**

Border security is an integral part of the national system of national security of Ukraine, which also includes border security. In modern times, the problem of security and protection of Ukrainian-Russian border has become exceptionally severity through illegal entry of terrorists and military mercenaries from Russia, capturing some eastern cities and regions of Ukraine.

The formation of the Ukrainian-Russian border, which consists of four stages, was long, difficult and unfair for Ukraine. Yes, at one time Russia annexed the former Ukrainian city Starodub Ostrogozhsk, Bogucar, Millerovo, Mines and Taganrog.

Regulation on integrity and inviolability of the territory of Ukraine within the state borders enshrined in the Constitution of Ukraine, the agreement on cooperation and partnership with the Russian Federation (1997), Budapest Memorandum and other international agreements. Violating international agreements, Russia unleashed war in eastern Ukraine, seized part of its territory and state borders.

The problem of reliable protection eastern state border of Ukraine needs to be addressed comprehensively:

- by implementing state of the "The Wall";
- changes in the legal and regulatory framework for the state border;
- introduction of visa regime and closing the eastern border;
- increase public finance modernization eastern border;
- develop a comprehensive program of public health and protection of Ukrainian-Russian border;
- demarcation and delimitation of the Ukrainian-Russian border.

Key words: delimitation, demarcation, water area, modernization, border.